

UNIVERSITATEA *AUREL VLAICU*
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ *ILARION V. FELEA*
ȘCOALA DOCTORALĂ ÎN DOMENIUL *TEOLOGIE*

**Administrarea bunurilor
Bisericii Ortodoxe Române
potrivit reglementărilor ecleziale
și legislației de stat
din secolul al XV-lea și până în prezent**

Rezumatul Tezei de Doctorat

Conducător științific:

Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus

Doctorand:

Ierom. Iachint Cătălin Vardianu

ARAD

2018

CUPRINS

CUPRINS	Error! Bookmark not defined.
ABREVIERI.....	Error! Bookmark not defined.
INTRODUCERE.....	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL I CONCEPTUL BUNURILOR ÎN PERSPECTIVA DREPTULUI BISERICESC ȘI A DREPTULUI COMUN	Error! Bookmark not defined.
I.1 Conceptul bunurilor în Dreptului Roman	Error! Bookmark not defined.
I.1.1 Clasificarea bunurilor	Error! Bookmark not defined.
I.1.2 Dreptul de proprietate. Dobândirea și transmiterea	Error! Bookmark not defined.
I.2 Reglementări legislative referitoare la bunuri în Imperiul Bizantin	Error! Bookmark not defined.
I.2.1 Instituțiile lui Gaius versus Instituțiile lui Justinian	Error! Bookmark not defined.
I.2.2 Conceptul de bunuri în Instituțiile lui Justinian	Error! Bookmark not defined.
I.3 Conceptul bunurilor în perspectiva eclezială	Error! Bookmark not defined.
I.3.1 Bunuri sacre și bunuri comune	Error! Bookmark not defined.
I.4 Conceptul bunurilor în Dreptul comun	Error! Bookmark not defined.
I.4.1 Conceptul bunurilor în Dreptul civil	Error! Bookmark not defined.
I.5 Remarci conclusive....	Error! Bookmark not defined.
CAPITOLUL AL II-LEA ADMINISTRAREA BUNURILOR BISERICEȘTI ÎN SEC. XV – XVII	Error! Bookmark not defined.

II.1 Administrarea bunurilor Bisericii după legislația Imperiului Bizantin.....**Error! Bookmark not defined.**

II.2 Administrarea bunurilor Bisericii potrivit normelor canonice .....**Error! Bookmark not defined.**

II.3 Importanța Pravilelor**Error! Bookmark not defined.**

II.4 Alfabetul chirilic și limba slavonă în Pravilele românești .....**Error! Bookmark not defined.**

II.5 Apariția Pravilelor bisericești**Error! Bookmark not defined.**

II.6 Administrarea bunurilor bisericești potrivit Pravilelor în limba slavonă**Error! Bookmark not defined.**

II.6.1 Pravila de la Târgoviște (1452)**Error! Bookmark not defined.**

II.6.2 Pravila de la Neamț (1472/1474)**Error! Bookmark not defined.**

II.6.3 Pravila de la Bisericiani (1512)**Error! Bookmark not defined.**

II.6.4 Pravila a doua de la Neamț (1557)**Error! Bookmark not defined.**

II.6.5 Pravila de la Putna (8 iulie 1581)**Error! Bookmark not defined.**

II.6.6 Pravila de la Bistrița Moldovei (1618)**Error! Bookmark not defined.**

II.6.7 Pravila de la Bistrița Olteniei (1636)**Error! Bookmark not defined.**

II.6.8 Alte manuscrise din Biblioteca Academiei Române.....**Error! Bookmark not defined.**

II.7 Remarci conclusive..**Error! Bookmark not defined.**

CAPITOLUL AL III-LEA ADMINISTRAREA BUNURILOR BISERICEȘTI POTRIVIT PRAVILELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ**Error! Bookmark not defined.**

III.1 Pravile românești manuscrise**Error! Bookmark not defined.**

III.1.1 Pravila de ispravă oamenilor (sec. XVII)**Error! Bookmark not defined.**

III.1.2 Pravila din Codex Neagoianus (1620-1621)**Error! Bookmark not defined.**

III.1.3 Cartea românească de învățătură de la Pravile împărătești și de la alte giudețe (1724)**Error! Bookmark not defined.**

III.1.4 Pravila aleasă (Pravila lui Eustratie Logofătul 1632) .....**Error! Bookmark not defined.**

III.2 Pravile românești tipărite**Error! Bookmark not defined.**

III.2.1 Pravila diaconului Coresi (1563)**Error! Bookmark not defined.**

III.2.2 Pravila cea mică de la Govora (1640-1641)**Error! Bookmark not defined.**

III.2.3 Cartea românească de învățătură (Pravila lui Vasile Lupu – Pravile împărătești – 1646)**Error! Bookmark not defined.**

III.2.4 Îndreptarea legii (Pravila cea Mare a lui Matei Basarab - 1652) .....**Error! Bookmark not defined.**

III.2.5 Învățătura bisericească a vlădicii Antim (8 noiembrie 1710) .....**Error! Bookmark not defined.**

III.2.6 Capetele de poruncă (27 aprilie 1714)**Error! Bookmark not defined.**

III.2.7 Așezământul Mănăstirii Tuturor Sfinților (24 aprilie 1713) .....**Error! Bookmark not defined.**

III.2.8 Legiuirea soboarelor sau culegere de Pravilă (1841) .....**Error! Bookmark not defined.**

III.2.9 Alte lucrări și documente**Error! Bookmark not defined.**

III.3 Remarci conclusive **Error! Bookmark not defined.**

CAPITOLUL AL IV-LEA ADMINISTRAREA BUNURILOR BISERICEȘTI POTRIVIT LEGISLAȚIEI DE STAT DIN SEC. XVII-XIX.....**Error! Bookmark not defined.**

IV.1.1 Pravilniceasca Condică (Mica rânduială juridică a lui Alexandru Ipsilanti – 1775)**Error! Bookmark not defined**

IV.1.2 Sobornicescul hrisov (1785)**Error! Bookmark not defined**

IV.1.3 Manualul juridic al lui Andronache Donici (1814) .....**Error! Bookmark not defined.**

IV.1.4 Codul Calimach (Codica țivilă a Moldovei – 1817) .....**Error! Bookmark not defined.**

IV.1.5 Legiuirea lui Caragea (1818)**Error! Bookmark not defined**

IV.1.6 Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei (1831-1832)**Error! Bookmark not defined.**

IV.1.7 Codul Civil al lui Cuza (1864)**Error! Bookmark not defined**

IV.1.8 Legea secularizării averilor mănăstirești (1863)**Error! B**

IV.2 Remarci conclusive.**Error! Bookmark not defined.**

CAPITOLUL AL V-LEA BUNURI BISERICEȘTI MENȚIONATE ÎN DOCUMENTE DIN PERIOADA SECOLELOR XVII-XIX . STUDII DE CAZ**Error! Bookmark not defined**

V.1 Proprietăți cumpărate, vândute sau schimbate de mănăstiri.....**Error! Bookmark not defined.**

V.2 Proprietăți primite ca danie de către mănăstiri**Error! Bookma**

V.3 Privilegii și imunități acordate mănăstirilor**Error! Bookmark**

V.4 Bunuri închiriate de către mănăstiri**Error! Bookmark not de**

V.5 Venituri ale mănăstirilor închinat**Error! Bookmark not defi**

V.6 Cazuri de succesiune legală și testamentară**Error! Bookmark**

V.6.1 Succesiunea arhierelui Pogonianeii Ierothei, îngrijitor al Bisericii Hanul Greci**Error! Bookmark not defined**

V.6.2 Succesiunea monahului Evghenie de la
Căldărușani .....**Error! Bookmark not defined.**

V.6.3 Succesiunea monahului Meletie Silvestru**Error! Bookmark not defined.**

V.6.4 Succesiunea monahului Sidoru Arsenie**Error! Bookmark not defined.**

V.6.5 Succesiunea ieromonahului Chesarie Vasilescu**Error! Bookmark not defined.**

V.6.6 Diata ieromonahului Vasile, egumenul
Mănăstirii Câmpulung**Error! Bookmark not defined.**

V.6.7 Diata schimonahiei Maria**Error! Bookmark not defined.**

V.6.8 Administrarea bunurilor bisericești prin Eforii și
Epitropii .....**Error! Bookmark not defined.**

V.7 Remarci conclusive ..**Error! Bookmark not defined.**

CAPITOLUL AL VI-LEA LEGISLAȚIA ÎN VIGOARE ÎN ROMÂNIA CU PRIVIRE LA ADMINISTRAREA BUNURILOR BISERICII ORTODOXE ROMÂNE**Error! Bookmark not defined.**

VI.1 Regimul juridic al libertății religioase și al Cultelor
(Biserica Ortodoxă Română)**Error! Bookmark not defined.**

VI.2 Prevederi legale referitoare la dobândirea bunurilor
cultelor religioase.....**Error! Bookmark not defined.**

VI.2.1 Noțiunea de moduri de dobândire a proprietății
private asupra bunurilor bisericești**Error! Bookmark not defined.**

VI.2.2 Enumerarea modurilor de dobândire a
proprietății private .....**Error! Bookmark not defined.**

VI.2.3 Donația ca mod de dobândire a proprietății
private.....**Error! Bookmark not defined.**

VI.2.4 Convenția ca mod de dobândire a proprietății
private.....**Error! Bookmark not defined.**

- VI.2.5 Moștenirea legală și testamentul ca moduri de dobândire a proprietății private **Error! Bookmark not defined.**
- VI.2.6 Accesiunea ca mod de dobândire a proprietății private ..... **Error! Bookmark not defined.**
- VI.2.7 Uzucapiunea ca mod de dobândire a proprietății private ..... **Error! Bookmark not defined.**
- VI.2.8 Dobândirea proprietății private ca efect al posesiei de bună-credință în cazul bunurilor mobile și al fructelor ..... **Error! Bookmark not defined.**
- VI.2.9 Ocupațiunea ca mod de dobândire a proprietății private ..... **Error! Bookmark not defined.**
- VI.2.10 Tradițiunea ca mod de dobândire a proprietății private ..... **Error! Bookmark not defined.**
- VI.2.11 Hotărârea judecătorească ca mod de dobândire a proprietății private **Error! Bookmark not defined.**
- VI.2.12 Actul administrativ ca mod de dobândire a proprietății private ..... **Error! Bookmark not defined.**
- VI.3 Prevederi legale referitoare la posesia bunurilor cultelor religioase..... **Error! Bookmark not defined.**
- VI.3.1 Elementul material al posesiei (corpus) **Error! Bookmark not defined.**
- VI.3.2 Elementul psihologic al posesiei (animus) **Error! Bookmark not defined.**
- VI.3.3 Apărarea posesiei **Error! Bookmark not defined.**
- VI.3.4 Viciile posesiei. **Error! Bookmark not defined.**
- VI.3.5 Efectele posesiei **Error! Bookmark not defined.**
- VI.3.6 Încetarea posesiei **Error! Bookmark not defined.**

VI.4 Prevederi legale referitoare la administrarea bunurilor cultelor religioase **Error! Bookmark not defined.**

VI.4.1 Administrarea bunurilor bisericesti prin intermediul altuia..... **Error! Bookmark not defined.**

VI.4.2 Administrarea simplă a bunurilor bisericesti **Error! Book**

VI.4.3 Administrarea deplină a bunurilor bisericesti **Error! Book**

VI.4.4 Administrarea proprie a bunurilor bisericesti **Error! Book**

VI.5 Prevederi legale referitoare la înstrăinarea bunurilor cultelor religioase **Error! Bookmark not defined.**

VI.6 Despre succesiuni ... **Error! Bookmark not defined.**

VI.6.1 Dreptul la preempțiune **Error! Bookmark not defined.**

VI.6.2 Succesiunea în cazul desființării unei unități de cult (eparhie, parohie, mănăstire) **Error! Bookmark not defined.**

VI.6.3 Succesiunea în cazul ierarhilor și monahilor **Error! Book**

VI.7 Legislația fiscală cu privire la bunurile cultelor religioase ..... **Error! Bookmark not defined.**

VI.8 Legislația penală cu privire la bunurile cultelor religioase ..... **Error! Bookmark not defined.**

VI.8.1 Noul Cod penal din 2009 **Error! Bookmark not defined.**

VI.8.2 Legile penale speciale **Error! Bookmark not defined.**

VI.9 Prevederi statutare și regulamentare referitoare la administrarea bunurilor Bisericii Ortodoxe Române (Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române și regulamentele subsecvente) **Error! Bookma**

VI.9.1 Prevederi statutare referitoare la dobândirea bunurilor bisericesti...**Error! Bookmark not defined.**

VI.9.2 Prevederi statutare referitoare la administrarea bunurilor bisericesti...**Error! Bookmark not defined.**

VI.9.3 Prevederi statutare referitoare la înstrăinarea bunurilor bisericesti...**Error! Bookmark not defined.**

VI.9.4 Sancționarea bisericască a administrării incorecte a bunurilor Bisericii**Error! Bookmark not defined.**

VI.10 Remarci conclusive**Error! Bookmark not defined.**

CONCLUZII .....**Error! Bookmark not defined.**

BIBLIOGRAFIE.....**Error! Bookmark not defined.**

INDICE .....**Error! Bookmark not defined.**

ANEXE .....**Error! Bookmark not defined.**

**Administrarea bunurilor Bisericii
Ortodoxe Române
potrivit reglementărilor ecleziale și
legislației de stat
din secolul al XV-lea și până în
prezent**

Rezumatul Tezei de Doctorat

Bunurile Bisericii rămân cel mai dezbătut subiect eclezial în mass-media. Necunoașterea îndeajuns a prevederilor canonice și a legislației civile în materia bunurilor și a proprietății bisericesti constituie factorii principali ai neînțelegerii rolului fundamental al patrimoniului eclezial.

Prin tema tezei mele doctorale, intitulate *Administrarea bunurilor Bisericii Ortodoxe Române potrivit reglementărilor ecleziale și legislației de stat din secolul al XV-lea și până în prezent*, mi-am propus să analizez și să

aduc în atenție toate prevederile bisericești (canonice, Pravilnice, statutare și regulamentare) și normele legislației civile de stat (constituționale, organice și ordinare) care reglementează actele și faptele referitoare la dobândirea, posesia, administrarea și înstrăinarea bunurilor de către Biserica Ortodoxă de pe teritoriul țării noastre.

Până în prezent nu s-a realizat niciun studiu canonic referitor la administrarea bunurilor bisericești în perspectiva legislației românești, începând cu primele mărturii ale istoriei dreptului românesc scris. Așadar, prin teza pe care am întocmit-o am adus la lumină și am pus în circuitul științific toate textele de lege referitoare la administrarea bunurilor Bisericii care s-au aplicat pe teritoriul țării noastre, începând cu secolul XV-lea și până în prezent.

Considerăm că o astfel de temă este necesară și binevenită, ea împlinind un gol în istoriografie și având rolul de a clarifica diverse aspecte referitoare la bunurile bisericești întâlnite în codurile de legi cercetate. Pe de altă parte, adunând laolaltă surse istorice care conțin referiri la aspectele enunțate, ea se poate constitui și într-un

instrument de lucru care va facilita studiul ulterior de drept canonic bisericesc.

În cercetarea noastră am avut în vedere acele dispoziții din legi care puneau în lumină bunuri mobile și imobile ale Bisericii, tipul acestora, căile de dobândire a lor, prevederi legate de modul de succesiune a lor, pentru a evidenția administrarea lor de către Biserică.

Am considerat absolut necesar o definiție a termenilor, a conceptelor și a noțiunilor juridice cu care am operat. Astfel, am deschis lucrarea noastră cu definirea conceptului de bunuri în dreptul roman și în legislația bizantină, dreptul canonic și dreptul comun, pentru a avea încă de la început o imagine clară și comparativă asupra acestei noțiuni. Prin urmare, teza noastră are o parte istorică, de adunare a surselor și cercetare comparativă și critică a acestora, precum și una teoretică, de analiză și definiție a termenilor întâlniți în izvoare.

Ca structură, am construit lucrarea în șase mari capitole, împărțite la rândul lor în subcapitole. Într-o primă fază, așa cum era firesc, am pus accent pe definirea termenilor. Din capitolul al doilea am coborât în timp până în veacul al XIV-lea, pentru a identifica și cerceta mențiunile referitoare la bunurile bisericești întâlnite în

Pravilele scrise în limba slavonă pe teritoriul românesc. În acest sens, am consultat Pravilele de la Târgoviște, de la Neamț, Bisericani, Putna, Bistrița Moldovei și Bistrița olteană.

Odată cu capitolul al treilea, ne-am îndreptat atenția asupra Pravilelor scrise în limba română, în secolele XVI-XVII și am analizat *Pravila ritorului Lucaci*, *Codex Negoianus*, *Cartea românească de învățătură* redactată în vremea lui Vasile Lupu, *Pravila de la Govora*, *Îndreptarea Legii* scrisă în vremea lui Matei Basarab, pentru a enumera doar câteva din legiuirile folosite.

În capitolul al patrulea am avut în vedere legiuirile din epoca premodernă și modernă din spațiul românesc, din veacurile XVIII-XIX și am cercetat *Pravilniceasca Condică* din vremea lui Alexandru Ipsilanti, *Codul Callimah*, *Legiuirea Caragea*, *Regulamentele Organice* și *Codul Civil al lui Cuza*. Așa cum se observă, am folosit coduri de legi atât din Țara Românească cât și din Moldova, apoi Regulamentele Organice care, deși au fost date pentru ambele Principate, au avut rolul de a uniformiza legislația și am ajuns cu studiul nostru în vremea lui Cuza, așadar în epoca unirii Principatelor. În această perioadă s-a produs și secularizarea averilor mănăstirești.

Nu am uitat nici analizarea informațiilor despre bunurile bisericesti întâlnite în documentele istorice, hrisoave, adică acte emise de domn, cu caracter oficial, zapise, acte de vânzare-cumpărare și schimb între particulari, precum și sentințe emise de diferite instanțe judecătorești. Am consultat documente editate și inedite, pe care le-am transcris din chirilică, deținute de Secția de Manuscrise-Carte Rară a Bibliotecii Academiei Române, Arhivele Naționale Istorice Centrale și Muzeul de Istorie al Orașului București. Aceste observații obținute pe baza analizei documentelor istorice au fost incluse în capitolul al cincilea al lucrării noastre.

Ultimul capitol, structurat în mai multe subcapitole, cu diviziunile lor, a avut în vedere legislația în vigoare în România asupra administrării bunurilor Bisericii Ortodoxe Române. Aici am cercetat prevederile statutare și regulamente referitoare la administrarea acestor bunuri, așa cum apăreau în *Statutul pentru Organizarea și Funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*. Am pus accent în acest context și pe definirea și enumerarea modurilor de dobândire a acestora și am stăruit asupra moștenirii, testamentului, accesiunii, ocupațiunii și a hotărârii judecătorești.

Referitor la Pravilele vechi, precizăm că am avut în vedere doar codurile de legi realizate în spațiul românesc, analizându-le comparativ, de la primele cunoscute și până în prezent. Nu am pus accent pe cele care, deși se regăsesc între manuscrisele din bibliotecile românești, au fost scrise în alte zone, de pildă Imperiul Bizantin, Rusia, Serbia, deoarece am dorit să vedem cum au fost aplicate normele canonice vechi ortodoxe în spațiul românesc. Acesta este motivul pentru care un capitol cu Pravile în limba greacă nu se regăsește în lucrarea de față, însă prevederile lor au circulat sub formă slavă sau românească în Țările Române, în traduceri sau miscelane. Totuși, menționăm că există o similitudine între prevederile canonice referitoare la bunurile bisericești în tot spațiul ortodox, de limbă slavă sau greacă, căci, după sintagma lui D. Obolensky¹, lumea ortodoxă bizantină s-a constituit într-un adevărat Commonwealth. Pe de altă parte, am ales să studiem exclusiv Pravilele scrise pe teritoriul românesc deoarece ele surprind și aplicarea normelor, dar și obiceiul locului.

Am folosit sursele existente și am observat că până în veacul al XVIII-lea sau chiar până la secularizarea

---

¹ D. Obolensky, *Un Commonwealth medieval: Bizanțul*, Editura Corint, București, 2002.

averilor bisericești inițiată de Alexandru Ioan Cuza în 1863, aspectele legislative, laice și bisericești, se găseau reunite în aceleași coduri de legi, căci după modelul nomocanoanelor bizantine, coborând până la Justinian, nu exista separație între ele. În lumea bizantină, statul și Biserica trăiau în armonie, iar codurile adoptate de împărații bizantini preluau, ca lege a unui stat creștin, canoanele sinoadelor ecumenice și locale și ale Sfinților Părinți, fără să se rușineze de ele sau să le desconsidere. Juriștii români care au studiat codurile de legi din spațiul românesc au insistat asupra faptului că influența nomocanoanelor bizantine asupra acestora este puternică și vizibilă până în veacul al XIX-lea. În special G. Fotino² și Gh. Cronț³ au insistat asupra importanței legislației bizantine, inclusiv a renumitului Corpus Juris Civilis al lui Justinian asupra legilor românești.

Prin urmare, studiul pe care ni-l propunem este pentru perioada medievală și premodernă, prioritar între dispozițiile acestor coduri de legi de-a lungul timpului și între ele, iar nu între normele laice și cele bisericești, căci,

---

² G. Fotino, „Justinian în lumina vechii culturi juridice românești”, extras din *Anuarul Facultății de Drept din București*, II, 1940, nr. 2-4, p. 9-12.

³ Gh. Cronț, „Influența creștinismului asupra dreptului scris”, extras din *Revista Cursurilor și Conferințelor*, II, 1937, nr. 2-4, p. 6-9.

în acea vreme, codurile de legi erau unice, dar cu duble prevederi, dovadă a unui stat creștin, care a avut autonomie și în perioada cât se afla sub suzeranitate otomană. Am continuat cercetarea noastră și în veacul al XIX-lea când s-a produs secularizarea averilor mănăstirești, dar și a societății, instituțiilor și mentalității, sub influența ideilor revoluției franceze și a iluminismului din perioada anterioară. Este vizibil acum un stat laicizat. Se simt totodată, încă din veacul al XVII-lea, influențe ale dreptului italian.

Pentru perioada modernă și contemporană, mai ales, am putut compara și între dreptul comun și cel canonic, căci de acum codurile de legi erau separate.

Primele atestări în istoria dreptului românesc scris sunt Pravilele bisericesti. Acestea au apărut în secolul al XV-lea și fost redactate în limba slavonă, cu caractere chirilice. Cea mai veche Pravilă bisericească românească este considerată ca fiind *Pravila de la Târgoviște*, de la 1452 o traducere în limba slavonă a Nomocanonului grecesc a lui Matei Vlastares. Pe lângă aceasta, alte șase traduceri ale Nomocanonului lui Vlastrares s-au realizat în decursul a două secole. Ne referim la *Pravila de la Neamț (1472)*, *Pravila de la Bisericiani (1512)*, *Pravila a doua de la*

Neamț (1557), Pravila de la Putna (1581), Pravila de la Bistrița Moldovei (1618), Pravila de la Bistrița Olteniei (1636). Faptul că toate aceste opere juridice au izvoare comune, conținut asemănător nomocanoanelor, aceleași prevederi canonice ale părinților bisericești, articole împrumutate din legislația bizantină de stat, precum și reglementări de organizare bisericească, demonstrează unitatea canonică și dogmatică, manifestată la românii răspândiți în toate cele trei țări, cu creștinismul bizantin.

Cea mai des întâlnită formă de dobândire a bunurilor este donația. Act ireversibil prin care donatorul cedează odată cu bunul fizic, toate drepturile patrimoniale asupra aceluși bun. Astfel, în toate Pravilele se regăsește norma care prevede ca bunurile donate la intrarea în mănăstire să nu mai poată fi revendicate de novici, în cazul în care aceștia ar dori să revină la viața de laică.

De asemenea, un aspect comun tuturor pravielelor este legat de păcatul simoniei văzut în multiplele sale forme și interpretări. Textele de lege sancționează practicile de îmbogățire ale clericilor prin exploatarea harului dumnezeiesc pe care ei l-au primit în dar (conform Matei X, 8). Nu doar simonia este privită ca mijloc ilicit de îmbogățire, ci și alte fapte ilicite, precum furtul, camăta,

sperjurul, neguțătoria, complicitate și alăturare la infracțiuni cu scop financiar, și chiar dorința clericilor de a se muta în comunități creștine (parohii sau eparhii) mai înstărite financiar. Pentru o faptă ca sperjurul, săvârșită pentru bani, preotul va fi oprit de la slujire pe o perioadă de trei ani, timp pe care îl va petrece în abstenență, sărăcie și ascultare de stareț, într-o mănăstire pe care o va alege episcopul, potrivit *Pravilei a doua de la Neamț*.

Administratorul de drept al bunurilor eparhiei este episcopul, fără binecuvântarea căruia nu se poate înstrăina niciun bun mobil sau imobil. Astfel, milosteniile către oamenii săraci trebuie făcute în mod organizat și echitabil, spre slava lui Dumnezeu. Astfel, în *Pravila de la Neamț* este prezentată gravitatea păcatului călugărului care ar sustrage bunuri din avutul mănăstirii, cu scopul de a-și ajuta rudele. Pravilele a doua de la Neamț și cea de la Bistrița Moldovei menționează o rânduială care constă în aruncarea banilor nejustificați găsiți asupra unui monah sau în chilia acestuia, rostindu-se cuvintele: „argintul tău spre pagubă să fie și nimeni cu frica de Dumnezeu să nu ia nimic din el, căci totul va fi luat de focul veșnic». (și se continuă) Și așa va fi îngropat fără a i se săvârși (cânta) slujba de pomenire. După aceea egumenul sau duhovnicul,

împreună cu frații (viețuitorii) din mănăstire, va ține post patruzeci de zile întru pocăință, iar fiecare călugăr va face douăsprezece metanii pe zi. După patruzeci de zile va fi săvârșită slujba de pomenire conform canoanelor. Tot argintul agonisit de acel călugăr va fi împărțit săracilor și nimic nu va rămâne în mănăstire” se menționează în Pravile. Prin acest gest se arată că mai importante decât bunurile materiale sunt onestitatea și noblețea sufletească.

Pravila de la Putna scrisă în slavonă conține și un fragment în limba română scris, desigur în chirilică. În acesta am identificat două prevederi prin care se stabilește un supliciu fizic care constă în mai multe lovituri de băț pentru cei care și-ar însuși pe nedrept bunuri aparținând Bisericii. Prin urmare, se prevede că „cela ce va fura besearcă să-i dea pre spinare 30 de toiage, iară pre pântece 20 și 4”, iar „cela ce va fura lumînare sau diacul de va lua fără știrea popei post 40 de zile”.

La f. 283r, în text, Ritorul Lucaci introduce următoarea interpolare: „Dispoziție (reglementare) din Nomocanon”, adică nu scrie din Pravila pe care o copiază, în care prezintă canonul 3 apostolic. Se poate presupune că autorul a avut la îndemână o altă colecție de legiuri

(canoane) intitulată Nomocanon și nu Pravila sfinților apostoli.

Pravilele importante redactate în limba română pe care le-am cercetat, sunt *Pravila de ispravă oamenilor* (sec. XVI), *Pravila diaconului Coresi* (1563), *Pravila de la Putna a ritorului Lucaci* (1581 conține doar un fragment în limba română, restul fiind în slavonă), *Pravila aleasă* (1632), *Pravila cea Mică de la Govora* (1640-1641), *Pravila lui Vasile Lupu* (1646), *Pravila cea Mare a lui Matei Basarab* (1652) care se păstrează în fondul Bibliotecii Academiei Române în manuscrise, tipărituri vechi și moderne.

Atenția noastră s-a îndreptat, în special către acele prevederi care reglementează activitatea de dobândire, posesie, administrare și înstrăinare a bunurilor din patrimoniul Bisericii, dar și către cele din dreptul penal care stabilesc sancțiunile pentru abaterile în procesul administrării patrimoniului bisericesc. Pravilele bisericesti românești, inspirate sau traduse din colecțiile Nomocanonice bizantine, conțin numeroase norme referitoare la administrarea averii Bisericii. Organizarea activității administrative înlesnește eforturile administratorilor de bunuri bisericesti.

Dacă în sec. al XV-lea legile scrise aplicate la români erau canoanele bisericești și legile bizantine, în timp, dreptul pur românesc reprezentat de ceea ce se numea Legea Țării, a îmbrăcat și forma scrisă, cu norme din ce în ce mai complexe.

Cel mai des întâlnit mijloc de dobândire a bunurilor de către Biserică era donația. Aceasta o făceau, de obicei domnitorii și boierii, fapt atestat de actele de danie, prin care mănăstirile și celelalte unități bisericești erau înzestrate cu moșii, mori, sate, terenuri agricole și forestiere, fapt atestat de actele edite, dar și inedite analizate de noi la Biblioteca Academiei Române și Arhivele Naționale Istorice Centrale. Din veniturile acestor proprietăți, Biserica întreținea preoții și întregul cler, cultul și edificiile de cult, și desfășura activități culturale, prin tipărirea cărților și întreținerea școlilor, activități social filantropice prin ajutorarea oamenilor săraci, întreținerea spitalelor și îngrijirea bolnavilor, dar și activități pastoral misionare prin difuzarea diferitelor pastorale și îndrumare în viața spirituală. Nu doar păturile sociale înalte donau, ci și oamenii simpli, sub forma milosteniilor și prinoaselor pe care le făceau direct în lăcașurile de cult. Alte mijloace de dobândire a bunurilor

erau actul de cumpărare, moștenirea, uzucapiunea, accesiunea.

Pentru că bunurile bisericești stau în slujba comunității, deserving cultul și dreptul persoanei la libertatea religioasă, legiuitorii români le-au conferit un regim special pentru ca ele să nu poată fi înstrăinate, urmărite sau prescrise.

Primele documente legislative atestă faptul că sancțiunile pentru abaterile împotriva patrimoniului bisericesc constau în lovituri fizice, condamnarea la ocnă sau la închisoare și chiar pedeapsa capitală prin diferite mijloace. Normele penale pe care le-am regăsit în *Cartea românească de învățătură* (1646) prevăd sancțiuni dure pentru infracțiunea de furt și foarte dure pentru circumstanțe agravante precum furtul bunurilor sacre sustrase din lăcașurile de cult. Indiferent dacă infractorul era la prima abatere, pentru această infracțiune era condamnat la pedeapsa capitală prin spânzurare, decapitare, ardere cu foc sau străpungerea cu furca.

Pravila aleasă a lui Eustratie Logofătul (1632) prezintă recomandări la întocmirea testamentelor episcopilor. Aceștia fiind obligați ca în cuprinsul actului testamentar, care urmărește exclusiv bunurile personale,

să prevadă cheltuielile cu slujba înmormântării și parastasele săvârșite pentru ei la soroacele stabilite prin tradiție. Aceeași reglementare se regăsește și în *Pravila de la Govora* (1640)

Pravila de la Govora 1640 se aseamănă în conținut cu Pavilele de la Neamț, Bisericiani și Bistrița olteană. Un lucru important prevăzut de Pravilă este cel referitor de procedura pe care trebuie să o urmeze un viitor ctitor de lăcașuri de cult. În situația în care un ctitor va dori să construiască o biserică nouă, îi va solicita episcopului eparhiot să vină la locul în care dorește zidirea noii biserici pentru aproximarea dimensiunilor lăcașului. Construindu-se ca un fel de cort, se vor aprinde lumânări suficiente pentru luminarea întregului ansamblu. Numărul făcliilor necesare luminării interiorului bisericii trebuie să corespundă cu nivelul puterii de finanțare a ctitorului, acesta din urmă fiind obligat la asigurarea luminării bisericii în timpul serviciului divin. De obicei erau necesare 3, 6, 8, 9 sau 10 făclii. După măsurare și executarea acestor calcule, se făceau rugăciuni, se trasau semnele și se așeza crucea în locul unde urma să fie altarul bisericii.

O sancțiune în materie penală cuprinsă în textul *Pravilei de la Govora* precizează ca jumătate din proprietatea celui care ucide pe amantul soției sale să intre în patrimoniul Bisericii (episcopiei), această formă de sancțiune descurajând violența și dorința de răzbunare împotriva nedreptăților omenești.

Îndreptarea Legii precizează că pentru evlavie, nu este permis ca să se zidească mormânt în altarul sau naosul bisericii, locul sfințit prin jertfa euharistică, dar și prin moaștele martirilor, ci ctitorii, dacă vor vrea, se pot îngropa în pronaos sau în pridvor.

Lăcașul bisericii nu are nimic în comun cu ospetele, bețiile și păcatele care însoțesc aceste obiceiuri, astfel că este interzis să se organizeze evenimente festive atât în interiorul bisericii, cât și în curtea care o împrejmuește, conform glavei 139. Dacă este interzisă organizarea anumitor activități cu caracter temporar, cu atât mai mult sunt oprite acele activități permanente care încurajează imoralitatea. Tot textul glavei 139 oprește înființarea cârciumilor sau desfășurarea oricărei alte activități comerciale lumești în „sfintele grădini”, adică în curtea bisericii sau în imobilele construite lângă biserică, în interiorul curții împrejmuite.

Un lucru inedit pe care l-am întâlnit în *Îndreptarea legii* este o scrisoare tip pe care episcopul o poate adresa clericilor și mirenilor eparhiei sale, cu îndemnul de a oferi ajutor financiar sau material unei obști monahale care se confruntă cu dificultăți financiare sau de personal. Totodată, ne oferă un model de text pentru actul de sfințire a bisericii.

Pravilniceasca Condică a lui Alexandru Ipsilanti (1775), Manualul juridic al lui Andronache Donici (1814), Codica țivilă a Moldovei (Codul Calimah - 1817), Legiuirea lui Caragea (1818), Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei (1831-1832) sunt colecții de legi tipărite în care se reflectă evoluția poporului român, de-a lungul secolelor, în toate aspectele de organizare ale societății.

Fiecare domn din Țara Românească și din Moldova, urcând pe scaunul de domnie, a dorit să aducă o serie de îmbunătățiri în cele mai importante domenii ale societății. Justiția s-a bucurat întotdeauna de o atenție sporită atât din partea autorităților politice, cât și din partea Bisericii care media, prin reprezentați de seamă, realizarea unor noi colecții de legi, actualizate și clare care să reglementeze noile și complexe relații sociale. Fără să se îndepărteze de principiile dreptului roman, legislația

românească, având specificitățile poporului român, a cunoscut mereu procese de înnoire și actualizare.

Proprietatea bisericească a beneficiat de legi care să o protejeze de abuzuri și vicioase gestionări din partea administratorilor români sau străini.

Observăm că odată cu trecerea timpului, sancțiunile reprezentate de aplicarea loviturilor fizice pentru infrațiuni împotriva bunurilor obștești ale Bisericii, sunt reduse sau chiar eliminate și înlocuite cu detenție, amendă sau muncă silnică. Uneori s-au păstrat sancțiunile fizice extrem de dure, precum tăierea mâinilor sau scoaterea ochilor pentru profanatorii de morminte sau furtul bunurilor sacre, care au caracterul extraordinar de inalienabile, imprescriptibile și insesizabile, stând în relație directă cu oficierea cultului divin.

Un aspect important este legat de forma actelor juridice, dar și de certificarea și înregistrarea lor de către personalul bisericesc (episcopi sau stareți). În *Pravilniceasca Condică* a lui Alexandru Ipsilanti (1775), se prevede ca actele de zestre, diate, împrumuturi, dar și în materia epitropiei, să fie autentificate de episcopi sau stareți, semnate de martori și păstrate la mitropolie, episcopie sau mănăstire.

În *Manualul juridic al lui Andronache Donici* (1814) se reglementează aspecte de administrare a moșiilor și imobilelor mănăstirești, stabilindu-se limite în timp pentru chirii sau arende, cu scopul protejării bunurilor și evitarea înstrăinării lor. astfel, se interzice ca bunurile Bisericii să fie arendate sau închiriate mai mult de 30 de ani, iar termenul pentru a achitarea prețului pentru arendă sau chirie să nu depășească 2 ani, mai mic cu un an față de bunurile persoanelor fizice.

Codul Calimah, de influență europeană, cuprinde doar legi de drept civil inspirate atât din Basilicale, cât și din Codul civil francez și cel austriac. Prevede ca formă de sancționare a infidelității dovedite a soției, trimiterea la mănăstire pe o perioadă de doi ani. Înainte de împlinirea a doi ani, soții se puteau împăca, iar femeia se întoarcea la familie. Dacă în această perioadă de penitență, care nu trebuia să depășească doi ani, soții nu se împacau și nu cadeau de acord să își reia viața împreună, sau dacă soțul murea, codul prevedea ca femeia să rămână la mănăstire pentru tot restul vieții. Astfel, proprietatea femeii alcătuită din zestre și „folosurile nuntești” va intra în posesia fiilor, iar dacă nu are copii, se va da bărbatului. Din bunurile pe care femeia le-a dobândit în alte forme, două treimi vor

reveni fiilor, iar o treime se va da mănăstirii în care viețuiește. În epocă exista obiceiul ca actul juridic numit legatum sau danie, un testament prin care se transfera cu titlu gratuit dreptul de proprietate asupra unor bunuri, să se întocmească în cinstea unui sfânt, respectiv în favoarea bisericii care avea ca hram sărbătoarea Sfântului respectiv. Art. 842 prevede ca în situația în care cineva ar face o danie pe numele lui Iisus Hristos, bunurile vizate să devină proprietatea bisericii în care testatorul își avea locuința. Bunurile lăsate prin testament „pricinilor cuvioase” (cauzelor sociale), precum mănăstirilor, bisericilor, școlilor, spitalelor, orfelinatelor sau oamenilor săraci trebuiau să ajungă în posesia acestora prin grija celorlalți moștenitorilor prevăzuți în actul testamentar. *Codul Calimah* prevede ca înstrăinarea bunurilor Bisericii, precum moșiile și celelalte imobile, dar și bunurile mobile prețioase, este oprită cu desăvârșire a se realiza de către arhieriei, egumeni sau epitropii bisericilor.

În ceea ce privește *Legiuirea lui Caragea*, mai întâi, ne-a atras atenția art. 2 din primul capitol care stabilește că „Numai bărbații să fac arhieriei, preoți și diaconi”. De aici înțelegem că administratorii ai averii Bisericii nu pot fi decât bărbații. Se recomandă ca administratorii bunurilor

altora, precum este episcopul, să dea „cu dobândă banii nevîrstnicului, împrumutându-i mitropoliei, episcopilor, mănăstirilor, iar de-i va împrumuta aiurea, să-i împrumute cu zălog îndoit la prețu”. Astfel se stabilește ca nivelul dobânzii aplicat particularilor pentru bunurile altuia să fie de 100%, iar cel aplicat mănăstirilor să fie mai mic. Infractorului osândit pentru furt, i se vor aplica trei sancțiuni: primirea unei pedepse fizice, în public; returnarea bunurilor furate și 1 an de închisoare. Pentru cei care fură din lăcașurile de cult, legea prevede sancțiunea pentru hoții obișnuiți, „dar mai strașnic și gazdele lor asemenea; iar ceale furate și vândute, unde se vor găsi, să ia fără de plată”, spre deosebire de furtul obișnuit, în care lucrul furat și vândut se va recupera cu plată, dacă cel care a cumpărat nu știa că vânzătorul este hoț sau că lucrul cumpărat este din furat. În articolul următor se stabilește ca „furii de lucruri domnești și obștești să se osîndească ca și furii de lucruri sfinte”.

În ceea ce privește conținutul prevederilor *Regulamentelor Organice*, am remarcat art. 73 prin care preoții și diaconi sunt exceptați de la plata impozitelor, iar numele acestora nu vor fi menționate în condicile catagrafiei. Drept consecință, numărul posturilor clericale

de preot sau diacon va trebui să fie limitat, iar cererile de hirotonie să fie adresate și marelui Logofăt al Pricinilor Bisericești în vederea obținerii aprobării Domnului. Aprobările pentru hirotonie din partea statului se vor elibera după „ce se vor lua toate încredințările trebuinței întocmai după vechile tocmiri” și doar după absolvirea cursurilor teologice seminariale. Privilegiile fiscale pentru clerici, nu vor excepta instituțiile Bisericii, precum mitropolia, episcopiile și mănăstirile de la plata taxelor vamale pentru bunurile pe care le vor exporta sau importa din și în țară, contribuind și la toate cheltuielile stabilite pentru orașele în care locuiesc. În același timp, Biserica nu va fi impozitată pe bunurile imobile sau mobile interne. Se stabilește ca veniturile moșiilor și altor proprietăți aparținând mitropoliei, episcopiilor Moldovei și mănăstirilor vor fi scutite de impozitare, datorită activităților filantropice și misionare pe care le desfășoară Biserica.

Dreptul de proprietate privată este, în temeiul art. 555 Noul Cod civil, acel drept subiect ce aparține persoanelor fizice, persoanelor juridice, statului sau unităților administrativ-teritoriale asupra oricărui *bun*, cu excepția celor aflate exclusiv în proprietate publică, bunuri

asupra cărora titularul exercită posesia, folosința și dispoziția, în putere proprie și în interes propriu, însă în limitele determinate de lege.

Dreptul de proprietate privată are trei atribute sau prerogative juridice: posesia, folosința și dispoziția.

Posesia permite proprietarului bunului să stăpânească bunul și să exercite asupra lui o putere materială.

Folosința permite proprietarului să utilizeze bunul său cum crede cuviință, însă în limitele determinate de lege, spre exemplu, creșterea dobitoacelor trebuie făcută în condiții umane iar nu supunerea lor la suferințe și cruzimi inumane, faptă care constituie infracțiune conform art. 25 din Legea nr. 205/2004 privind protecția animalelor.

Dispoziția este de două feluri, dispoziția materială și dispoziția juridică.

Dispoziția materială permite proprietarului să aducă orice atingeri bunului personal chiar și distrugerea, însă în limitele determinate de lege. De exemplu, distrugerea bunului personal nu trebuie să creeze un pericol public și să aducă atingere vieții, integrității corporale sau celorlalte bunuri ale persoanelor, altfel cel

vinovat de un asemenea comportament va răspunde penal pentru infracțiunea de distrugere conform art. 253 din Noul Cod penal. De asemenea, distrugerea bunurilor proprii dar care fac parte din patrimoniul cultural național (bunuri mobile sau imobile) fără o autorizație prealabilă din partea organelor de stat, constituie infracțiunea de distrugere (art. 253, alin. 3 din Noul Cod penal).

Dispoziția juridică permite proprietarului să înstrăineze bunul sau chiar dezmembrarea proprietății prin constituirea de dezmembrăminte juridice (superficia, uzufructul, uzul etc.).

În ce privește dobândirea proprietății private, modurile de dobândire ale acesteia sunt prevăzute de art. 557 și 985 Noul Cod civil: donația, convenția, moștenirea legală sau testamentară, accesiunea, uzucapiunea, prin efectul posesiei de bună-credință în cazul bunurilor mobile și al fructelor, tradițiunea, hotărârea judecătorească atunci când ea este translativă de proprietate prin ea însăși, actul administrativ în cazurile prevăzute de lege. Prin lege se pot reglementa și alte moduri de dobândire a dreptului de proprietate.

Astfel, posesia ca prerogativă juridică a proprietății nu se confundă cu *posesia ca stare de fapt*: posesia ca stare

de fapt combinată cu buna-credință este un mijloc legal de dobândire a proprietății private.

De asemenea, posesia ca stare de fapt combinată cu reaua-credință este și ea un mijloc legal de dobândire a proprietății private însă numai după trecerea unei anumite perioade de timp (de exemplu, posesia unui bun mobil este dobândită de către un posesor de rea-credință, informat că nu i s-a transmis însă și proprietatea bunului, conduce, după o perioadă de 10 ani, la dobândirea proprietății private asupra bunului mobil – art. 939 Noul Cod civil).

În ce privește înstrăinarea proprietății private, modurile de înstrăinare ale acesteia sunt în mod corespunzător identice cu modurile de dobândire a proprietății private. Important pentru înstrăinarea și dobândirea bunurilor este regimul juridic al bunurilor. Pe de o parte sunt bunurile bisericesti comune și care sunt alienabile, sesizabile și prescriptibile potrivit dreptului comun, Noul Cod civil, astfel că înstrăinarea și dobândirea acestora este liberă și necondiționată. Pot exista totuși cazuri speciale în care înstrăinarea și dobândirea bunurilor se poate realiza numai cu respectarea anumitor condiții (cum ar fi de exemplu forma autentică a

contractului de vânzare-cumpărare și înscrierea contractului în cartea funciară dacă bunul imobil teren și/sau construcție are o carte funciară).

Important pentru înstrăinarea și dobândirea bunurilor este regimul juridic al bunurilor. Pe de-o parte sunt bunurile bisericesti comune și care sunt alienabile, sesizabile și prescriptibile potrivit dreptului comun, Noul Cod civil, astfel că înstrăinarea și dobândirea acestora este liberă și necondiționată. Pot exista totuși cazuri speciale în care înstrăinarea și dobândirea bunurilor se poate realiza numai cu respectarea anumitor condiții (cum ar fi de exemplu forma autentică a contractului de vânzare-cumpărare și înscrierea contractului în cartea funciară dacă bunul imobil teren și/sau construcție are o carte funciară).

Pe de altă parte sunt bunurile sacre, împărțite în două categorii: a) bunuri sacre care sunt destinate exclusiv și direct cultului, b) bunuri sacre care nu sunt destinate exclusiv și direct cultului (art. 27 din Legea nr. 489/2006 și art. 170 din Statul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române).

Bunurile sacre, care sunt destinate exclusiv și direct cultului, sunt inalienabile, insesizabile și imprescriptibile.

În timp ce, bunurile sacre care nu sunt destinate exclusiv și direct cultului sunt alienabile, sesizabile și prescriptibile.

Ca atare, pot fi dobândite și înstrăinate bunurile bisericesti comune și bunurile bisericesti sacre care nu sunt destinate exclusiv și direct cultului.

În ce privește administrarea bunurilor, aceasta este o prerogativă a folosinței și astfel proprietarul poate decide să-și administreze singur proprietatea (administrarea proprie a bunurilor) sau să apeleze la ajutorul altuia (administrarea bunurilor prin altul).

Așa cum stabilește art. 169 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, *totalitatea bunurilor* aparținând parohiilor, schiturilor, mănăstirilor, protopopiatelor, vicariatelor, episcopiiilor, arhiepiscopiiilor, mitropoliilor și Patriarhiei, asociațiilor și fundațiilor constituite de Biserică, fondurile destinate unui scop bisericesc, precum și averile bisericilor fundamentale alcătuiesc *patrimoniul bisericesc care aparține Bisericii Ortodoxe Române*, iar regimul lui este reglementat de prezentul statut. Bunurile aflate în folosință fac, de asemenea, parte din patrimoniul bisericesc și se

administrează conform actelor de dobândire și dispozițiilor prezentului statut.

Prin urmare, administrarea bunurilor bisericești beneficiază de o dublă administrare. Pe de o parte, unitățile bisericești ortodoxe (parohii, schituri, mănăstiri episcopii, ahiepiscopii.) și, pe de altă parte, Biserica Ortodoxă Română. În caz de neînțelegere cu privire la administrarea bunurilor bisericești, Statutul prevede în termeni clari că Biserica Ortodoxă Română, titularul patrimoniului bisericesc care include totalitatea bunurilor bisericești, are decizia finală.

Teza de față a fost elaborată prin parcurgerea și analiza lucrărilor de istoriografie și de drept, dar și a izvoarelor istorice edite și inedite, acestea din urmă fiind valorificate de noi din fondurile de arhivă și bibliotecă.

Am cercetat în acest sens manuscrise și tipărituri vechi și am pus în circuitul științific, în premieră, documente istorice și dosare nesemnlate și nepublicate până în prezent, aflate la Secția de Manuscrise-Carte Rară a Bibliotecii Academiei din București și la Arhivele Naționale Istorice Centrale. Acestea din urmă conțineau norme de drept canonic referitoare la bunurile bisericești, din perioada secolelor XVII-XIX, dar puneau în evidență,

prin diferite studii de caz și aplicarea prevederilor din legiuri și norme la exemplele din viața concretă.

Pravilele cercetate de noi critic și comparativ au pus în lumină, dincolo de unele accente și influențe diferite pe care le conțineau și care le dădeau o specificitate anume, o unitate și continuitate a normelor, căci ele aveau la bază nomocanoanele bizantine, răspândite în toată lumea ortodoxă, în tot Commonwealth-ul bizantin, după expresia lui Obolensky, care, la rândul lor se sprijineau pe hotărârile sinoadelor ecumenice și locale, pe Sfânta Scriptură, pe scrierile Sfinților Părinți și pe tradiția Bisericii.

În perioada modernă, înlăturându-se unele prevederi care veneau din lumea oriental-bizantină, codurile nou realizate, cu noile influențe din dreptul francez sau italian, au păstrat ideile de bază ale administrării bunurilor bisericești și le-au adus până în vremea contemporană. Valabilitatea lor se păstrează și astăzi, așa cum principiile dreptului roman nu s-au perimat, ci au stat la baza legiurilor moderne.

Am analizat deci acele prevederi care se refereau la dobândirea, administrarea, testarea, succesiunea și valorificarea bunurilor bisericești, păstrate în codurile de

legi din spațiul românesc din secolul al XV-lea până în prezent, descoperind continuitatea gândirii ortodoxe bizantine și valabilitatea și în prezent a scrierilor Sfinților Părinți, a sinoadelor ecumenice și a tradiției pe care se sprijină Biserica. Bunurile bisericesti s-au bucurat de o atenție și protecție specială din partea Bisericii dar și a autorităților, ele fiind văzute ca necesare traiului pământesc și mijloace de acțiune filantropică, iar nu ca scopuri în sine.

Totodată, dincolo de interesantele aspecte relative la administrarea bunurilor bisericesti puse în lumină de aceste izvoare istorice, am sesizat și numeroși termeni care denumeau instituții sau tipuri de proprietăți sau lucruri, dar care astăzi nu mai sunt în uz sau care sunt folosiți cu alt sens. Din acest punct de vedere documentele istorice ne-au fost de un real folos și pentru aspectul lingvistic al evoluției tipurilor de proprietăți.

BIBLIOGRAFIE

I. Izvoare inedite

1. ANIC, AN, CCXXV/8.
2. ANIC, AN, CCXXXIII/1.
3. ANIC, Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului, Domeniilor. Secția Administrativă. Succesiuni vacante, 838.
4. ANIC, Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului, Domeniilor. Secția Administrativă. Succesiuni vacante, 854.
5. ANIC, Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului, Domeniilor. Secția Administrativă. Succesiuni vacante, 942.
6. ANIC, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 103/1858.
7. ANIC, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 286/1876.
8. ANIC, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 286/1876.

9. ANIC, Mitropolia Țării Românești, CDXLVII/1
Hrisovul lui Mihai Racoviță din 1742.
10. ANIC, M-rea Hurezi, IV/3.
11. ANIC, M-rea Nucet XIV/1.
12. ANIC, M-rea Nucet XVII/31.
13. ANIC, M-rea Zlătari XIII/7.
14. ANIC, Ms. 252.
15. ANIC, Ms. 256.
16. ANIC, Peceți 167.
17. ANIC, Peceți 62.
18. ANIC, Suluri 13 *Așezământul Tuturor Sfinților (1713)*.
19. BAR, Manuscrise – Carte Rară, A 2811- *Condică 1840-1851*.
20. BAR, Manuscrise – Carte Rară, BAR Ms. rom. 3821
Codex Neagoianus.
21. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. rom. 1250
Legiuirea soboarelor sau culegere de Pravilă (1841).
22. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. rom. 1253 *Cartea rumînească de învățătură de la Pravile împărătești și de la alte giudețe (1724)*.
23. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. rom. 135 *Pravilă bisericească*.

24. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. rom. 1476
Pravila aleasă a lui Eustratie Logofăt.
25. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. rom. 2100
Pastorală Episcopului Filaret al Râmnicului din 1785.
26. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. rom. 2471
Pravila cea Mică de la Govora.
27. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. rom. 5032
Pravila Diaconului Coresi.
28. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. rom. 5211
Pravila de ispravă oamenilor.
29. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. sl. 131 *Pravila de la Neamț (1472).*
30. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. sl. 461 *Pravila de la Bistrița Olteniei (1636).*
31. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. sl. 636 *Pravila a doua de la Neamț (1557).*
32. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. sl. 685 *Pravila de la Bisericiani (1512).*
33. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. sl. 692 *Pravila de la Putna (1581).*
34. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. sl. 726 *Pravila de la Bistrița Moldovei (1618).*

35. BAR, Manuscrise – Carte Rară, Ms. sl. 810 *Pravila Diaconului Coresi*.
36. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CCCXCVI/2.
37. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CCCXCVIII/64.
38. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CCCXCVIII/65.
39. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CCCXCVIII/67.
40. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CCCXCVIII/70.
41. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CLXXXI/19.
42. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., CLXXXIII/127.
43. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., LXIII/124.
44. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., LXIV/77.
45. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., LXXXIV/150.
46. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Doc. Ist., XX/171.
47. BAR, Manuscrise-Carte Rară, Peciți 363.

II. Izvoare edite

A. Tipărituri

Vechi Românești (până la 1830)

1. BAR, Manuscrise – Carte Rară, CRV 39 *Pravila cea Mică de la Govora*.
2. BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV 1000 *Legiuirea lui Caragea (lb. greacă 1818)*.
3. BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV 10A *Pravila Diaconului Coresi*.
4. BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV 425 *Pravilniceasca Condică (Mica rânduială juridică 1780)*.
5. BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV 490 *Sobornicescul hrisov (1785)*.
6. BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV 50 *Cartea românească de învățătură (Pravilele Împărătești 1646)*.
7. BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV 61 *Îndreptarea Legii (Pravila cea Mare 1652)*.
8. BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV 849 *Manualul juridic al lui Andronache Donici (1814)*.

9. BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV 983 *Legiuirea lui Caragea (lb. română 1818)*.
10. BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV 983 *Legiuirea lui Caragea*.
11. BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV I 15A *Pravila Diaconului Coresi*.
12. BAR, Manuscrise-Carte Rară, CRV I 410 *Învățătura bisericească a lui Antim Ivireanul (1710)*.

B. Colecții de
Pravile și documente

1. "Colecțiunile de lege organică și regulamentele Sfântului Sinod", în *Biserica Ortodoxă Română*, an 1876, nr. 9.
2. "Regulament pentru administrarea averilor bisericești", în *Biserica Ortodoxă Română*, an 1950, nr. 3-6, p.
3. Berechet, Ștefan, *Pravilniceasca Condică*, Editura Tipografia Cartea Românească, Chișinău, 1930.
4. Brăiloiu, C. N., *Legiuirea lui Caragea. Complectată cu legile ce au modificat-o și alte dispoziții legislative*

- specifice, decrete domnesci și circulare ministeriale*, Editura Tipografia națională a lui Stephan Rassidescu, București, 1865.
5. Bujoreanu, Ioan M., *Apendice la Colecțiunea de legiurile României vechi și noi*, Editura Noua tipografie a laboratorilorromâni, București, 1875.
  6. Bujoreanu, Ioan M., *Colecțiune de legiurile României vechi și cele noi*, Editura Noua tipografie a laboratorilor români, București, 1873.
  7. Bujoreanu, M., *Pravila bisericească*, București, 1884.
  8. Cândea, Ionel, *Mănăstirea Măxineni*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2014.
  9. *Codul Andronache Donici (1814-1817)*, Editura Imprimeria Statului, Chișinău, 1920.
  10. *Codul Civil Român*, din 4 decembrie 1864 cu toate modificările ulterioare, Editura Librăriei Universala Alcalay, București.
  11. *Codul fiscal și Codul de procedură fiscală*, Editura Solomon, București, 2017.
  12. *Colecția Achiziții Noi. Indice Cronologic nr. 25*, vol. II (1686-1760), editată de Arhivele Naționale ale României, București, 2008.

13. *Constantin Brâncoveanu. Documente din colecția Bibliotecii Academiei Române*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2014.
14. *Corpus Juris Civilis. Institutiones* (Editura Thomas Cooper, trans. George Harris), P. Byrne, New York, 1812.
15. Costescu, Chiru, *Colecțiune de legi, regulamente*, Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, București, 1916.
16. Diaconul Coresi, *Lucrul Apostolesc (1563)*, reproducere în facsimil îngrijit de I. Bianu, Ed. Cultura Națională, București, 1930.
17. *Domnitorii și suita domnească în Epoca Fanariotă. Documente din colecțiile Bibliotecii Academiei Române*, Editura Excelență prin Cultură, București, 2015.
18. Drăghiciu, Protopresbiter Meletiu, *Legile bisericești în modu estrativu și splicativu*, Timișoara, 1873.
19. DRH, A, Moldova, vol. III (1487-1504)
20. DRH, A, Moldova, vol. XXIII (1634-1636).
21. DRH, B, Țara Românească, vol. I (1247-1500).
22. DRH, B, Țara Românească, vol. VIII (1576-1580)
23. DRH, B, Țara Românească, vol. XI (1593-1600)
24. DRH, B, Țara Românească, vol. XXIX (1643-1644)

25. DRH, B, Țara Românească, vol. XXVII (1639-1640)
26. DRH, B, Țara Românească, vol. XXXIX (1654)
27. Dron, Constantin, *Canoanele. Sinoadele ecumenice*, Editura Tipografia cărților bisericești, București, 1935.
28. Eustratie logofătul, *Pravila aleasă*, Gherman, Alin Mihai (coordonator), Editura Academiei Române, București, 2018.
29. Georgescu, Valentin Al. și Popescu, Emanuela (coord.), *Legislația urbană a Țării Românești (1765-1782)*, Editura Academiei R.S.R., București, 1975.
30. Georgescu, Valentin Al. și Popescu, Emanuela (coord.), *Legislația agrară a Țării Românești (1775-1782)*, Editura Academiei R.S.R., București, 1970.
31. Georgescu, Valentin Al., *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Editura Academiei R.S.R., București, 1980.
32. *Guide juridique*, vol. IV, Editura Dalloz, Paris, 1991.
33. *Istoria literaturii române*, vol. I, ediția a II-a, Editura Academiei R.S.R., București, 1970.
34. *Legiuirea Caragea*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1955.

35. *Manual de pravilă bisericească*, Tipografia Callinicu Râmnicu, Râmnicu-Vâlci, 1861.
36. Milaş, Nicodim, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, vol. I + II, Editura Tipografia Diecezană, Arad, 1931.
37. *Noul Cod Civil. Noul Cod de procedură civilă*, Editura Universul Juridic, București, 2015.
38. *Noul Cod Penal. Noul Cod de procedură penală*, Editura Hamangiu, București, 2015.
39. Palade, I., *Codul Caragea*, București, 1907.
40. Papacostea, Victor și Regleanu, Mihai, *Seminarul Central – documentele întemeierii, (Anaforaua mitropolitului Dositei Filitti pentru înființarea unei școli pentru cei ce vor fi ca să intre în treapta preoției)*, București, 1938.
41. Perșa, Răzvan (trad.), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Vol. I, Editura Basilica, București, 2018.
42. Perșa, Răzvan (trad.), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Vol. II, Editura Basilica, București, 2018.
43. Perșa, Răzvan (trad.), *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, Vol. III, Editura Basilica, București, 2018.

44. Potra, George, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821)*, Editura Academiei RSR, București, 1961.
45. *Pravilniceasca Condică 1780*, București, 1957.
46. Rădulescu, Acad. Andrei (editor), *Cartea românească de învățătură 1646 (ediție critică)*, în colecția „Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc”, vol. VI, Editura Academia Republicii Populare Române, București, 1961.
47. Rădulescu, Acad. Andrei (editor), *Îndreptarea Legii. 1652*, vol. VII, Editura Academia Republicii Populare Române, București, 1962.
48. Rădulescu, Andrei (coord.), *Sobornicescul hrisov*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958.
49. *Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române*, București, Editura IBMBOR , București, 2015.
50. Sacerdoțeanu, Aurelian, *Predosloviile cărților românești. Partea I – 1508-1647*, Editura Presa, București, 1938.

51. Sachelarie, Ieromonah Nicodim., *Pravila bisericească*, Cernica, 1940.
52. Spulber, Constantin. *Novela lui Leon Înțeleptul*, Cernăuți, 1930.
53. *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, Editura IBMBOR, București, 2008.
54. Stoenescu, Dem. D., *Legiuirea Caragea. Precedată de actele privitoare la întocmirea ei și adnotată cu jurisprudența înaltei Curți de Casație de la 1879 – 1900 și cu diferite legiuri modificatoare*, Editura Tipografia Fane Constantinescu Instalație cu electricitate, Craiova, 1905.
55. Turcitu, Claudiu V., *Istorie în documente. Mavrocordații*, Arhivele Naționale ale României, DAR Development Association, 2015.